

Levél Rónay László barátomnak

KOVÁCS PÉTER

Született 1939-ben Budapesten. Munkácsy-díjas művészettörténész. Főbb művei: *Vilt Tibor* (1972), *G. R. Donner* (1979), *M. Brann* (1986).

Kedves Laci!

Nagyon nehezen szánom el magamat az írásra. Igazából a korábban szóba jött interjútól is félttem, hiszen tudod, hogy eddig minden hasonló kérésre rendre nemet mondtam. Ami Jancsihoz fűz, az annyira személyes, hogy szinte megbénulok, ha erről kéne szólnom, másrészt borzasztóan zavar a „kultusz” mindenfajta formája. Ezzel együtt egy interjú talán mégis egyszerűbb lett volna nekem, katonás, pontos kérdésekkel és feleletekkel, gyorsan letudva a penzumot. — Persze azért abban is van valami illetlenség, s ahhoz képest egy ilyen levél, az már maga a szemérmertlenség! — De hát elvállaltam.

* * *

Nos hát Pilinszky — *Jancsi* —, mint tudod, édesanyám testvéröccse volt, s nekem keresztapám is. Eszmélkedésemtől kezdve tartozott hozzá az életemhez, s nem is csak úgy vagy annyira, mint általában a nagybácsik (akikből egyébként több is volt körülöttünk), hanem talán úgy, mint egy nagyobb testvér; — de ez nem elég pontos, mert például én magam soha nem osztottam meg (nem is tudtam, de valószínűleg nem is akartam) magamat úgy, akár a húgommal, akár az öcsémmel, ahogyan ezt Jancsi megtette velem. Hajlandó lennék (mindig is hajlandó voltam) ezt valami egészen különös, csak nekem szóló kapcsolatként megítélni, de tudom, hogy ez így nem egészen igaz! Nőknek, barátoknak, néha még alkalmi ismerősöknek is ugyanazzal a naiv őszinteséggel és teljességgel tárta föl magát. Naiv? — nem találok jobb szót arra a hátsó gondolatok nélküli természetességre és közvetlenségre, amivel a legkülönbözőbb emberek előtt meg tudott nyílni, holott valójában Jancsi egyáltalán nem volt naiv. Pontosan tudta, hogy nyitottságával milyen sokan éltek vissza, sőt azt is pontosan tudta, hogy ki, mikor és hogyan teszi ezt, árulja el, döfi hátba — és mégis. Ez a magatartás nem valamiféle emberi jószág kérdése volt nála. Igaz, hozzám egész életében jó volt, de tudott — és akkor nagyon keményen — bántani is. Tudott megfélemedezni valakiről, tudott menekülni és bujkálni, de ha megadta magát, az mindig a tökéletes odaadás volt, akár évekről, hónapokról vagy csak napokról, órákról, percekről volt szó az adott esetben, barátról, szeretőről, csak a sarki trafikosról, a borbélyről vagy egy kisgyerekről — akárki akármilyen kisgyerekéről, akivel éppen összehozta a pillanatot.

1944 nyaráig szüleimmel és testvéreimmel Nagyváradon éltünk, így Jancsival csak ritkábban találkoztam, és ezek a találkozások az

egészen kisgyermek számára is, aki akkor voltam, valami egészen különös élményt jelentettek, olyat, amit — ma is érzem ennek a furcsa, szóval alig magyarázható teljességnek az ígétét — senki mástól nem kaptam meg, de amit valójában senki mástól soha nem is vártam. Ezekből az évekből csak emlékképeim vannak, igazán még az időrendjükre sem emlékszem pontosan. Balatonkenese, ahol a kis családi nyaralónk volt, szerepel ezekben az emlékekben a legtöbbit. Jancsi tizenhét évvel volt idősebb nálam, ami sok is, kevés is. Akkor bizonyára sok volt, ahhoz föltétlenül az, hogy a huszonegy-huszonkét éves fiatalember mindenféle egy négy-öt éves kislíúval járjon: teniszezni, sétálni, beszélgetni a barátaival, ki a strandra, az állomásra nézni a vonatokat, föl a faluba látogatóba Gervayékhoz (vajon jól emlékszem-e a névre, ahogy most hirtelen felmerül bennem?) és a partra, távolabb, Fűzfő felé, ahol egy magányos házban, amelybe lépcsőkön lehetett följutni, két kedves lány lakott (kik lehettek vajon, s élnek-e még?). Emlékszem, sok szó esett a politikáról és a háborúról. Jancsi nem hitte a németek győzelmét, s én — öt évemmel — lelkesen helyeseltem neki. Együtt másztunk föl a padlásablakba negyvennégy nyarán számolni a fölöttünk mindent elöntő zúgással Pest felé úszó angolszász bombázók tömegét. Én segítettem az ablaka alatt egy vasalót elásni — azzal földelte rádióját —, és én figyeltem kint, hogy nem szűrődik-e ki a szobából az angol rádió ta-ta-ta-tam-ja vagy Moszkva ismerős, dallamos szünetjele. Meg Pestre is emlékszem: egy estére a Postás Otthonból (ez még negyvenháromban lehetett), ahol édesanyjával laktak, s ahova én éppen megérkeztem Nagyváradról. Mielőtt Jancsi hazajött, én elbújtam a szekrényben. Milyen csalódott volt, hogy nem talált, s mekkora volt az öröme, amikor végre előléptem! — És ez nála nem volt jäték. Én, a gyerek valóban tréfáltam, de az ő bánata és öröme aztán igazi volt, ma azt mondanám, hogy gyermekien az. — Aztán a katonára emlékszem negyvennégy novemberének végén, irigyelt katonasapkájára, földig érő, durva köpenyére, ahogyan rengeteg tömegéből a barakk mellett állva fölnyújtotta vékony kezét integetve, amikor nagymamámmal őt látogatva hosszú gyaloglás után a hidegkúti dombra értünk.

A ház, ahol negyvennégy ősztől nagymamával, Jancsival és az egész családdal együtt laktunk, az ostrom alatt teljesen elpusztult. Negyvenöt tavaszán az előbbinél lényegesen kisebb lakásba költöztünk a Molnár utcában, s a katonaság és a fogság hónapjai után Jancsi is ide ért haza novemberben. Ettől kezdve — kisebb-nagyobb megszakításokkal — egészen 1962-ig együtt laktunk, sőt (számomra a sors fantasztikus ajándékaként, Jancsi számára viszont... — hát nem tudom) mi ketten egy szobában is. Én többek között ennek az egyszobában-lakásnak köszönhetem például az olvasottságomat, ugyanis az ötvenes években Jancsi örökösen rettegve az éjszakai elhurcolástól a hajnali világosodásig ült az ágyában olvasva, rádiózva, én pedig néhány méterre tőle az ő kislámpá-

jának fényénél szorgalmasan kiolvastam az egész könyvtárát. (Azt nem értem még mindig, hogyan tudtam ilyen kialvatlanul is iskolába járni.) Hosszú időszak volt ez, mialatt tanúja és többnyire első hallgatója lehettem a *Harmadnapon* című kötettel bezárólag szinte egész addigi költészete születésének. Most mégsem erről szólnék, meg a következő két évtizedről sem, amikor én már Székesfehérvárott élve távolabb kerültem Jancsi életének színhelyeitől, de azért továbbra is — persze változó intenzitással — érintkeztünk, találkoztunk Pesten, Párizsban, Székesfehérvárott és másutt, s közben nem egy újabb művének születésénél lehettem újra és újra jelen.

1980 kora nyarán Jancsi ismét megnősült. Első feleségét, Annát annak idején csak polgárilag vette el, a házasság előbb felbomlott, mielőtt az egyházi szertartásig jutottak volna. Most a fiatal francia lánnyal, Ingriddel (aki egyébként engem nagyon emlékeztetett Annára) csak egyházi esküvőt tartottak a budapesti Piarista-kápolnában. Úgy gondolták, hogy a polgári házasságra majd később kerítenek sort, ha Ingrid már befejezte tanulmányait. Az esküvő után előbb Velemre utaztak, majd július első napjaiban Fehérvárra jöttek. Itt egy hónapig a múzeum vendégszobájában laktak, majd átköltöztek egy kis lakótelepi lakásba.

Zaklatott napok és hetek voltak ezek, s Ingrid hamarosan mélyen megbántva utazott haza Párizsba. Jancsi röviddel később kórházba került. — Ezekről az eseményekről ennél többet ma még biztosan nem tudok írni; tény, hogy Jancsi szorosan lefüggönyözött, állandóan egyforma éjszakai sötétségben tartott szobájában elszánt kiszámítottsággal igyekezett bántani Ingridet, minket, magát, az emlékeit és közös emlékeinket egyaránt. Szeptember végén aztán fehérvári barátainkkal Márta ment föl érte a kórházba, s hozta vissza autóval itteni lakásába.

Valószínűtlenül szép hónapok következtek. Nem a „régidők” szépsége jött vissza, hanem valami megfoghatatlanul lágy, melengető derű, mint az őszi napsütés, vagy amilyen a pillanat Hans Carossa *Elvarázsolt lélekjében*, amikor kocsját hajtva föltűnik a „nagy Henri”. Jancsi ekkortól szinte teljesen elzárkózott az úgynevezett „nagyvilág”-tól. Címét rajtunk s talán Törőcsik Marin kívül senki sem ismerte. Posta, telefon csak hozzánk vagy a múzeumba érkezett. Két, a lakótelepi házban élő baráti családdal érintkezett, napközben hozzájuk lépett be egy-egy kávéra vagy csak beszélgetni, a gyerekeket megnézni. Délelőtt vásárolni indult fonnott kosarával (Törőcsik Mari ajándéka): hallatlan módszerességgel, mint másfél évvel korábban, amikor Simone Weil kedvéért nekiállt megtanulni franciául, most a főzés tudományát próbálta elsajátítani. Vásárlás után benézett hozzám a múzeumba, esetleg a közeli „Beles”-be, ahol Takács Imrével váltott szót. Vasárnaponként „díszebéd” volt nálunk Pesovár Feri múzeumi kollégánk kifejezésével, akihez Jancsit is kölcsönös szeretet fűzte, s aki ilyenkor szintén vendég volt nálunk. Ugyancsak vasárnap délidőben Ta-

kács Imre is be-beállított hozzánk, s ilyenkor Jancsival kettesben a konyhában szórakoztatták Mártát és egymást. Ebéd előtt mentünk — többnyire kettesben — a cisztercita templomba, ahol akkoriban egy idős (és azóta már sajnos szintén halott) szerzetes prédikált, akit Jancsi kifejezetten szeretett hallgatni. Az estéit kivétel nélkül nálunk töltötte. Már öt óra felé megérkezett, s általában úgy tíz- negyed tizenegyig maradt. Visszatérő témája volt ezeknek az estéknek ké-szülő regénye, amelyből — sajnos — a néhány megjelent novella-szerű töredéken kívül papíron semmi sem készült el, s csak hár-munk emlékeiben élnek szereplők, helyszínek, jelenetek, ahogy gon-dolatban formálta Jancsi a kompozíciót, és mesélte, variálta a tör-ténetet. Különösen élvezte ezeket az együttléteket Marci fiunk, aki most került először ilyen folyamatosan ebbe a melengető közelségbe. Ha-zafelé aztán mindig elkísértem Jancsit, mert félt egyedül az utcán a kései hangoskodóktól. Egy ilyen alkalommal elindulva önkénte-len gesztussal álltunk meg mindketten a házunk előtt, s néztünk a függöny mögött villanyfénybe öltözött szobára. Álltunk kicsit, s még azután is, hogy azt mondtam: — Jancsikám, nem valószínűt-len ez a béke, amiben itt élünk? — Ő visszafordítva szemét az ab-laktól rám nézett, aztán lassan megfogta a karomat: — Te félsz va-lamitől? — kérdezte. Aztán csendesen, szótlánul indultunk tovább.

A nyári zavarokról nem beszéltünk. Egyszer kérdezte meg óvatos restelkedéssel, hogy Ingrid — akit elutazásakor én kísértem el Feri-hegyre — hogyan búcsúzott el és ült föl a repülőgépre? Nem tu-dom, hogyan tisztázták egymás között az ügyet, de karácsony előtt már Jancsi maga ment föl a házban lakó kedves Zsádon doktorral Pestre, az érkező Ingrid elé. Csendes, nagyon kedves, családias ka-rácsonyi-ünnepi időszak következett. Szentestén nálunk voltak gyer-tyagyújtásra és vacsorára, másnap mi mentünk hozzájuk (ők is állí-tottak kis karácsonyfát), s a szilveszterig terjedő időben minden nap összejöttünk. Szilveszterkor nálunk nagy vendégség volt, ők azon-ban kettesben, otthon várták az új évet. Telve voltak tervekkel. Ing-rid zenei tanulmányainak befejezése előtt állt. Úgy gondolták, hogy itt telepedne le ő is Székesfehérvárott. Kértek, hogy nézzek utána, hol taníthatna majd klasszikus gitárjátékot.

Húsvétkor megint itt volt Ingrid. Jancsi olyan felszabadultan volt boldog, hogy talán még nem láttam soha ilyennek. Gyermeki kedvességgel játszott, produkálta magát: fejen állt, bukfencezett, s a nevetgélő, de azért meg-megriadó „közönség”-nek — Ingrid-nek, Mártának és Marcinak — bemutattuk régi közös mutatvá-nyunkat, az esernyővel előtutyogó debil „kisember”-t és a hörgő, ágaskodó, mindent eltipró „óriás”-t.

Még a téli hónapokban volt, hogy Jancsi heteken át készült az *Ők* című lemezfelvételére. Nagyon élvezte egyáltalán a lehetősé- get magát is, hogy mint *előadó* szerepelhet, másrészt pedig egyfaj- ta vallomásos alkotásnak érezte az ószövetségi Szentírás-részlettel Babits Mihályig ívelő szövegek összeállítását, az egész kompozíció

belső dramatikájának megszerkesztését. A szükséges köteteket a velünk szomszédos közkönyvtárból kölcsönözte ki, s a válogatás új és új változatait esténként olvasta föl nekünk az ablak előtti kis fotójben ülve és széles, lágy karmozdulatokkal kísérve az előadást, éppen úgy, ahogy saját versei olvasásakor is tette. Emlékszem, legvégül — hogy majd lapoznia se kelljen — egy összeragasztott nagy ívre írta föl kézírással a verseket jó méretes betűkkel, hogy a stúdióban a szemüveggel se kelljen bajlódnia. A felvétel előtt este ismét nálunk volt, kicsit lámpalázasan ült fotójében, a télikabátját sem levetve. — Igaz, azt nemegyszer máskor is magán tartotta védekezve a mindenütt jelenlévő „huzat” ellen. Most is Zsádon doktor vitte föl Pestre a stúdióba, ahonnan csak késő éjjel tértek vissza, s így csak másnap mesélte büszkén, hogy egyetlen próba és ismétlés nélkül, egy lendülettel olvasta fel az egész anyagot kivívva a rendező és a technikai munkatársak elismerését a teljesítményért, amilyenre szerintük egyetlen igazi színész sem lenne képes.

Márciusban itt, Fehérvárott került sor utolsó nyilvános szereplésére. A fiunk iskolájából hívta meg a később kritikusként nevet szerző Bakonyi István egy fölolvasásra a gyerekekhez. Ekkor készültek róla az utolsó fényképek is, Pinke Miklós tanár úr remek felvételei. (Később tudtuk meg, hogy a lelkes szervezők enyhén szólva nem dicséretet kaptak buzgalmukért a felsőbb hatalmaktól, annak ellenére, hogy Pilinszkyt éppen egy esztendővel korábban már Kossuth-díjjal is kitüntették!)

Ingrid áprilisi hazautazása után fölgyorsult és zaklatottá vált az idő. Jancsi már korábban készült egy angliai látogatásra, s közben meghívást kapott egy mexikói költői fesztiválra is. A június elejére tervezett utazást — útlevel, vízumok, stb. — már elő kellett készíteni. Úgy tervezte, hogy április közepén már Pestre megy, de az elutazást napról napra halogatta, majd amikor a kényszer mégis rávitte, két nap múltán ismét az ajtónk előtt állt, hallatlan nagy fáradtsággal az arcán, és azt mondta: — Gyerekek, kibírhatatlan. Nem tudok ott maradni. Május közepén azonban már nem halogathatta tovább a dolgot, 14-én végleg fölutazott, a kis lakást azonban továbbra is fenntartotta. Egy hét múlva került aztán teljesen váratlanul kórházba, amint nagynénénk, Mári néni telefonon jelezte, izületi fájdalmak miatt. Aztán hirtelen drámaira fordult minden, kiderült, hogy infarktusa van. A hétvégén kétszer is meglátogattam az intenzív osztályon. 26-án este Ingrid is megérkezett, 27-én délután majd délután újra Mártával közösen meglátogatták Jancsit, aki akkor kifejezetten jobban volt, lecsatolták már róla a riasztóan ható készülékeket. Vidáman, kedvesen fogadott a „két angyal”-lal, ahogy ott nevezte Ingridet és Mártát.

Halálhírét az esti rádiókrónikában hallottuk meg.

Kedves Laci, ennyi.

1996. július 28-án.

Szeretettel ölel: Péter